

СКРИТА ИКОНОМИКА И УКРИВАНЕ НА ДАНЪЦИ В БЪЛГАРИЯ – ИЗСЛЕДВАНЕ НА МНЕНИЕТО НА ПУБЛИКАТА

HIDDEN ECONOMY AND TAX EVASION IN BULGARIA – A STUDY OF PUBLIC’S OPINION

Христоско Богданов, Георги Маринов
Hristosko Bogdanov, Georgi Marinov

Икономически университет – Варна
University of Economics – Varna

Abstract: Hidden economy and tax evasion are a major issue for most emerging economies, including for countries in Eastern and Southeastern Europe. The resulting lack of tax income is able to lead to growing public debt, inadequate public services and respectively to problems with future growth prospects. Our study tries to shed more light on the views of the public in Bulgaria on the topic. We explore the existing opinions with a survey, and base our conclusions on 1398 valid responses of people aged 18-60, mostly from Northeastern and Eastern Bulgaria. We find that perceptions of existing tax fraud, tax evasion and the scope of hidden economy are rather high. There are only few significant differences between the answers from the two years studied - 2017 and 2018, as well as among different types of respondents (sex, education, employment etc.). We consider the existing situation as relative stable, our respondents’ opinion about tax evasion and hidden economy can be assessed as consistent.

Keywords: fiscal policy, tax administration, tax evasion, informal sectors, tax avoidance.

JEL: H26, H71, K42, O17

ВЪВЕДЕНИЕ

За много от държавите по света и особено за тези, които не са от групата на най-развитите, укриването на данъци и свързаната с това скрита икономика са се превърнали в ключов проблем, който е в състояние да повлияе негативно на икономическото развитие на страната и да възпрепятства растежа ѝ. Проблемът е особено остър за т.нар. „новопоявяващи се пазари“, към които биват причислявани и страните от Източна и Югоизточна Европа, в частност и България. Скрытата икономика и недосъбирането на данъчни приходи водят до хронични проблеми в бюджетите и особено в частта, свързана с пенсии и социално осигуряване. Заради наличието на бюджетни проблеми, за държавите може да се окаже примамливо да навлязат в дългова спирала и да задълбочат трудностите, като премахнат възможността за растеж в бъдеще, налице са и редица примери – практически всички държави от региона увеличават държавните си дългове.

Въпреки важноста на проблема съществуват редица обективни трудности за изследването му, главно поради чувствителната му природа, поради това, че визираните дейности са незаконни, не се отчитат и няма как да се отчитат официално, и се разчита само на различни видове оценки.

Разбира се, опити за изследване на проблематиката у нас съществуват отдавна – например А. Захариев (Zahariev, 2000) разглежда въпросите в теоретичен план и предлага някои възможни организационни решения за противодействие, също през призмата на публичните политики разглеждат проблемите Т. Димитрова (Dimitrova, 2012) и А. Нончев (Nonchev, 2015).

Рангелова (2006) прави исторически обзор на растежа у нас, засягайки и някои въпроси на скритата икономика. Има и проучвания по отделни отрасли, като например Иванов (2003), Иванов (2005), Тодоров, Георгиева, Иванов, Петков и Калинов (2004), както и общи прегледи за икономиката у нас, от типа на серията на Центъра за изследване на демокрацията (CSD, 2013), или отделни публикации на същата институция (Gancheva et al., 2004) и на други изследователи (Chengelova, 2015; Beleva, 2017).

Проучването ни е базирано върху желанието да осветлим проблема допълнително, подхождайки „отстрани“ – чрез анкетиране на „общата публика“. Стремим се да получим преценка за съществуващите възгледи на обществото у нас и оттам да извлечем насоки за интерпретиране на съществуващите оценки, а и да проследим, доколкото това е възможно, наличието на промяна във времето.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Подходът, който използваме, е анкетно проучване сред публиката у нас. Пълният въпросник се състои от 24 въпроса, отнасящи се до типа респонденти, вижданията им за скритата икономика, укриването на данъци и способността на данъчната администрация да реагира, както и въпроси, отнасящи се до взаимодействието на данъчната администрация и публиката. Тук представяме резултатите от групата въпроси, насочени към първия проблем, скрита икономика, укриване на данъци и способност на данъчната администрация да реагира.

Съгласно наложилата се практика за подобни проучвания въпросите, засягащи най-чувствителните теми (като например избягване и укриване на данъци), задаваме не директно, под формата „Познавате ли в близкото си обкръжение хора, които...“, така че да може да се разчита на даване на адекватен отговор от респондента.

Целевата ни аудитория се състои от български граждани на възраст между 18 и 60 г., тъй като идеята ни е да проучим вижданията за състоянието и дейността на данъчната администрация у нас сред икономически активното население.

Проучването бе проведено на два пъти – през пролетта (март–април) на 2017 г. и през същия период на 2018 г., – с помощта на студенти от ИУ – Варна, на които сърдечно благодарим за оказаното съдействие.

Общият брой получени валидни отговори е 1398, от които 818 са от 2017 г. и 508 от 2018 г. Предвид факта, че типът на извадката ни е „по удобство“, т.е. без предварително определяне на респондентите, получените отговори са предимно от Североизточна и Източна България, главно от областите Варна, Русе, Разград, Добрич, Бургас, общо от над 100 населени места, в т.ч. и намиращи се в останалата част на страната.

Отговорите са от 833 жени и 565 мъже, съответно по образование – от 567 респонденти с висше, 809 със средно и 21 с основно образование. По тип занятие респондентите ни са: „студент“ – 425, „офис-служител“ – 130, „държавен служител“ – 136, „работещ в частна фирма (но не офисслужител)“ – 398, „собственик на фирма“ – 118, „счетоводител“ – 75, „друго“ – 116. Отделихме счетоводителите и собствениците на фирми в различни от другите категории, тъй като на тях в най-голям обем и най-често им се налага да взаимодействат с данъчната администрация и е логично именно те да са най-запознати с фактическото състояние на нещата в областта.

Възрастовата структура на респондентите ни до голяма степен съответства на занятието им (вж. Фиг. 1.) – имаме, от една страна, голяма група респонденти, родени през 90-те години на XX в., това са главно анкетираните студенти, както и друг локален максимум на родените през първата половина на 70-те години на XX в., и това са хората, най-активно въввлечени в икономиката днес (фиг. 1.).

Основният проблем, който се опитваме да идентифицираме, е приблизителният обхват на „сивите“ доходи и нелегитимните практики по отношение на данъчното облагане в икономиката у нас.

На въпроса „Познавате ли в близкото ви обкръжение хора, които, когато са работили по трудов договор, са получавали по-голяма заплата от тази, посочена по трудовия им договор?“ утвърдително отговарят 1113 респонденти (79.6%). Различия през двете изследвани години практически не се наблюдават – за 2017 г. съотношението да/не е 80.9/19.1%, а за 2018 г. – съответно 77.8/22.2%.

И съответно – данъчни нарушения са налице и като цяло остават несанкционирани – утвърдителните отговори на въпроса „Има ли хора от близкото ви обкръжение, които да са извършвали данъчно

Фиг. 1. Брой респонденти според година на раждането им

нарушение, но не са били санкционирани от данъчната администрация?“ са 40.1%, сред нестудентите процентът е малко по-висок – 41.7 %. Този размер на дяловете на утвърдителните отговори следва да се интерпретира като много висок, тъй като по презумпция нарушенията се очаква да са по-скоро изключение от правилото, а още в по-голяма степен – липсата на разкриваемост. Така че за „поносими“ нива е удачно да се считат нивата в рамките на размера, използван за определяне на статистическата грешка, т.е. под 5%. Нива, които са с един порядък по-високи, е логично да интерпретираме като силно обезпокоителни, що се отнася до функционирането на администрацията и взаимоотношенията публика – администрация у нас.

Друг аспект, който е от изключително значение, е наличието на промяна, ето защо изследваме и за наличие на устойчивост на отговорите през годините.

Проверихме дали отговорите се различават през различните години, съпоставяйки отговорите, дадени през 2017 г. с тези от 2018 г.

Можем да разделим въпросите на такива с отговори от условно на три групи – затворени бинарен тип („да/не“), затворени тип „скала“ (Ликертова или с различни степени на утвърждаване/отхвърляне) и отворени. Отворените отговори засягат главно преценката за времето, използвано за взаимодействие с данъчната администрация. Другите два типа отговори предполагат наличие на възможност за съпоставка както по години, така и по типове респонденти.

За бинарните отговори (тип „да/не“) проведохме серия от хи-квадрат тестове, резултатите от които представяме в Таблица 1.

Таблица. 1. Хи-квадрат тестове (p-стойности) по въпросите от тип „да/не“

Въпрос	2017/ 2018	жени/ мъже	студенти/ нестуденти	висше/ средно/ основно
Познавате ли в близкото ви обкръжение хора, които, когато са работили по трудов договор, са получавали по-голяма заплата от тази, посочена по трудовия им договор?	0.17	0.44	0.14	0.29
Има ли хора от близкото ви обкръжение, които да са извършвали данъчно нарушение, но не са били санкционирани от данъчната администрация?	0.20	0	0.26	0.32
Познавате ли хора от близкото ви обкръжение, участвали при корупция на служители от данъчната администрация?	0.11	0	0	0.004
Купували ли сте стоки или услуги от търговски обект, без да ви издадат фискален касов бон?	0.003	0.29	0	0

Източник: собствени изчисления

Резултатите между двете изследвани години са практически еднакви, т.е. респондентите възприемат съществуващата реалност по еднакъв начин, няма промяна.

И въпреки наличието на статистически значима разлика в структурата на отговорите при въпроса „Купували ли сте стоки или услуги от търговски обект без да ви издадат фискален касов бон?“, значително преобладават отговорите „да“, т.е. процесът на укриване на данъци продължава да е налице (вж. Табл. 2).

Таблица. 2. Обобщени резултати (брой отговори „да/не“) на въпросите от тип „да/не“

Въпрос/ тип респонденти	Познавате ли в близкото ви обкръжение хора, които, когато са работили по трудов договор, са получавали по-голяма заплата от тази, посочена по трудовия им договор?	Има ли хора от близкото ви обкръжение, които да са извършвали данъчно нарушение, но не са били санкционирани от данъчната администрация?	Познавате ли хора от близкото ви обкръжение, участвали при корупция на служители от данъчната администрация?	Купували ли сте стоки или услуги от търговски обект, без да ви издадат фискален касов бон?
Общо	1113/285	569/829	263/1135	1179/219
2017 г.	662/156	345/473	166/652	710/108

2018 г.	451/129	224/356	97/483	469/111
Жени	657/176	295/538	127/706	695/138
Мъже	456/109	274/291	136/429	484/81
Студенти	349/76	163/262	66/359	374/51
Нестуденти	764/209	406/567	197/776	805/168
Висше обр.	443/124	239/328	127/440	473/94
Средно обр.	652/157	318/491	130/679	689/120
Основно обр.	17/4	11/10	6/15	16/5

Източник: собствени изчисления

Получените резултати много ясно показват, че практиката на неиздаване на касов бон, която съответно е тясно свързана с избягването на плащане на оборотни данъци, е широко разпространена у нас – съотношението на утвърдителните отговори спрямо отрицателните се движи в порядъка 80/20 при различните категории респонденти.

По подобен начин стоят нещата и при изплащането на „неотчетени“, т.е. „сиви“ части от работните заплати, въпреки че съотношението на отговорите е по-скоро от порядък три към едно.

Така или иначе, с подобен род събития респондентите се сблъскват относително по-често, за разлика от ситуацията при другите два въпроса, свързани с прякото взаимодействие на гражданите с данъчната администрация – по отношение на неразкриването и несанкционирането на нарушения преобладават негативните отговори, като съотношението се движи между едно към едно и едно към две. Случаите на корупционни практики остават в по-голяма степен скрити за респондентите, при съответния въпрос също преобладават отрицателните отговори, но с по-голям превес, около едно към четири до едно към пет. Всъщност въпреки привидно ниските стойности наблюдаваните, известни на респондентите ни случаи на корупция изобщо не са малко, подобно съотношение показва наличието на устойчивост в присъствието на корупцията у нас, а може да се интерпретира и като индикатор за потенциалното ѝ възприемане като нещо нормално от публиката.

При въпросите, за които типът отговори е скала, t-тестовите показват подобни резултати – вж. Табл. 3.

Таблица. 3. Т-тестове (p-стойности) по въпросите от тип „скала“

Въпрос	2017/ 2018	жени/ мъже	студенти/ нестуденти	висше/ средно
Смятате ли, че данъчната администрация успява да установи всички данъчни нарушения? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	0	0.04	0.68	0.55
Смятате ли, че е престижно да се работи в данъчната администрация? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	0.17	0.02	0.07	0.34
Смятате ли че има корупция сред служителите на данъчната администрация? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	0	0.02	0.73	0.73

Ползвали ли сте услуги ремонт, въщи, покупка на дограма, ремонт на личния ви автомобил, други дребни ремонти на лични вещи, подстригване, маникюр, масаж, фитнес, за които заплащате в брой, но не ви издават фискален касов бон? (винаги ми издават фискален бон за подобни услуги, много рядко ми издават фискален бон за подобни услуги, никога не ми издават фискален бон за подобни услуги)	0.17	0.88	0.67	0.005
--	------	------	------	-------

Източник: собствени изчисления

Различия между годините наблюдаваме по два от въпросите – за това, дали данъчната администрация успява да установи всички данъчни нарушения, и дали има корупция сред служителите ѝ. Както по първия, така и по втория въпрос мнението на публиката е, че проблемът се задълбочава (за числовите резултати от анкетата вж. Табл. 4) – стойностите за 2018 г. са по-ниски, т.е. приближават се към условното „категорично да“. Различия в мненията наблюдаваме и в разреза по пол – жени/мъже – жените възприемат проблемите по-чувствително, отговорите им са с по-ниски стойности. Отговорите на всички въпроси са консистентни – р-стойностите от t-тестовете са нули.

Табл. 4. Обобщени резултати от въпросите от тип „скала“ – средни и стандартни отклонения

Въпрос/ тип респонденти	Смятате ли, че данъчната администрация успява да установи всички данъчни нарушения? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	Смятате ли, че е престижно да се работи в данъчната администрация? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	Смятате ли, че има корупция сред служителите на данъчната администрация? (от 1 до 5, 1 – да, 5 – не)	Ползвали ли сте услуги, ремонт въщи, покупка на дограма, ремонт на личния ви автомобил, други дребни ремонти на лични вещи, подстригване, маникюр, масаж, фитнес, за които заплащате в брой, но не ви издават фискален касов бон? (винаги ми издават фискален бон за подобни услуги, много рядко ми издават фискален бон за подобни услуги, никога не ми издават фискален бон за подобни услуги)
Общо	3.73/1.16	2.69/1.21	2.06/1.18	1.93/0.60
2017 г.	3.82/1.12	2.73/1.24	1.97/1.17	1.94/0.57
2018 г.	3.62/1.21	2.64/1.17	2.19/1.19	1.90/0.63
Жени	3.68/1.15	2.63/1.18	2.12/1.19	1.93/0.58
Мъже	3.81/1.18	2.79/1.25	1.97/1.17	1.93/0.60

Студенти	3.75/1.01	2.61/1.04	2.04/1.11	1.92/0.56
Нестуденти	3.72/1.22	2.73/1.26	2.06/1.21	1.93/0.62
Висше обр.	3.72/1.19	2.74/1.24	2.07/1.19	1.87/0.62
Средно обр.	3.75/1.15	2.68/1.19	2.05/1.17	1.97/0.58
Основно обр.	3.62/1.20	2.19/0.93	2.43/1.47	2/0.70

Източник: собствени изчисления

Съвсем логично, по-лесно наблюдаваните феномени – напр. неиздаване на касови бележки – се преценяват като по-широко разпространени – стойностите на оценките са много близки към „идеалното да“. Същевременно по-скритите дейности – корупционни практики, данъчни нарушения – биват оценявани в малко по-слаба степен като „да“. Въпреки това и там оценките са обезпокоителни за състоянието на нещата у нас – намират се категорично в областта „да“ и „по-скоро да“.

Публиката у нас преценява и работата в данъчната администрация като престижна – възможно е в случая да оказва влияние общият икономически климат и настъпилото забавяне в растежа и в доходите особено в частния сектор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите като цяло показват, че в обществото има усещането за наличие както на корупция, така и на голям обем данъчни нарушения.

Респондентите ни дават като цяло сходни отговори през двете изследвани години, а също и в другите разрези – по пол, възраст, занятие, образование.

Имаме основания да считаме, че създалата се ситуация е относително устойчива.

REFERENCES:

1. **Beleva, I. 2017.** Labour Market in Bulgaria in Short-Term Perspective: Evaluations and Risks for its Development. // *Economic Research*, vol. 21, no. 1, pp. 3–40. (in Bulgarian)
2. **Chengelova, E. 2015.** Does the relative share of hidden economy in Bulgaria diminish: assessments of the employed labour. // *Economic Alternatives*, pp. 26–39.
3. **CSD (Center for the Study of Democracy), 2013.** CSD Policy Brief No. 42: The Hidden Economy in Bulgaria in 2013. Sofia: Center for the Study of Democracy.
4. **Dimitrova, T. 2012.** Signal parameters of hidden economy in Bulgaria. // *Scientific Research Almanac*. Svishtov: D. A. Tsenov Academy of Economics, Bulgaria, issue 18, pp. 1–2.
5. **Gancheva, A., Petrov, B., Yakimova, E., Kalchev, Y., Pashev, K., Dimitrov, L., Iliev, P., Bezlov, T. and Todorov, T. 2004.** The hidden economy in Bulgaria, Sofia: Center for the Study of Democracy. (in Bulgarian)
6. **Ivanov, S. 2003.** Non-observed economy in tourism. // *Proceedings of the University of Economics*, Issue 4, pp. 79–88. (in Bulgarian)
7. **Ivanov, S. 2005.** Effectiveness of tourism in generating jobs and incomes in Bulgaria. // *Bulgarian Tourism – Management and Effectiveness*. Varna: Slavenski, pp. 94–111. (in Bulgarian)
8. **Nonchev, A. 2015.** The new economic sociology: theoretical achievements and contemporary challenges. // *Research papers*, University of World and National Economy. Sofia, pp. 2–3.
9. **Todorov, T., Georgieva, V., Ivanov, L., Petkov, P. and Kalinov, K., 2004.** Hidden economy in the prism of household employment. // *Scientific Research Almanac*. Svishtov: D. A. Tsenov Academy of Economics, Bulgaria, vol. 2, pp. 5–40. (in Bulgarian)

10. **Rangelova, R. 2006.** Bulgaria in Europe. Economic growth in the 20th century. Sofia: Academic publishing house Prof. M. Drinov. (in Bulgarian)
11. **Zahariev, A. 2000.** Tax evasion and tax fraud – theoretical models and fiscal decisions. // *Economic Studies*, vol. 4, no. 1, pp. 103–124. (in Bulgarian)

За контакти:

Георги Маринов, доцент, доктор по икономика
Служебен адрес: 9002 Варна, бул. „Княз Борис І“ 77, каб. Н-108
Икономически университет, катедра „Счетоводна отчетност“
Ел. поща: gmarinov@ue-varna.bg

Георги Маринов, асистент, доктор
Служебен адрес: 9002 Варна, бул. „Княз Борис І“ 77, каб. Н-108
Икономически университет, катедра „Счетоводна отчетност“
Ел. поща: h.bogdanov@ue-varna.bg
